

Ünite 7: Diller Arası Etkileşim ve Türkçe

Yeryüzündeki bütün diller, tarihin başlangıcından itibaren birbiriyle etkileşim içinde bulunmuştur. Dil içinde yer alan söz varlıkları, toplumların geçmişteki birbirleriyle olan iletişimlerini, kültürlerini ve inançlarını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkçenin yazımı içinde birçok abece kullanılmıştır.

Dillerin Zenginlik Alanları

Dünyadaki bütün diller, belirli yöntemlerle sonsuz sayıda sözcük, kavram, terim ve deyim üretebilecek bir potansiyele sahip olması nedeniyle dilleri nitelemek amacıyla kullanılan gelişmiş, gelişmemiş, zengin gibi tanımlar bilimsel bir yaklaşımdan ziyade öznel bir tutumu yansıtır. Dillerin yazı diline sahip olup olmaması gibi değerlendirme ölçütleri dilin işlenmişlik derecesini göstermesi bakımından diller arasında bir karşılaştırma yapma olanağı sağlar.

Bunun yanında her dilin farklı özelliklerini o dilin zenginliği olarak görmek gerekir. Her dil kendi yapısal özelliğine göre sınırsız sayıda sözcük üretebilir. Türkçe dilinin yapı bakımından eklemeli bir dil olmasının yanında yapım eklerinin işlevsel ve çok sayıda olması dilin yeni sözcük ve terim üretmesinde kolaylık sağlar.

Türkçede yer alan büyük ünlü uyumu, küçük ünlü uyumu gibi ses uyumlarının güçlü oluşu Türkçenin diğer bir özelliğidir. Bu özellikler Türk dilinin genel özelliklerinden bir kaçıdır. Bunların yanında Türkçenin iç zenginliği ve güçlü yanları aşağıdaki gibi gruplanabilir:

- \1. Tarihsel derinlik
- \2. Coğrafi yaygınlık
- \3. Söz varlığı ve anlatım gücü
- \4. Atasözleri ve anlatım gücü
- \5. Akrabalık adlarında çeşitlilik
- \6. İlişki ve nezaket sözleri

Tarihsel derinlik: Türk yazı dili, VIII. Yüzyılın ilk yarısında dikilen Orhon Yazıtları ile başlar. Bu yazıtlar yeni bir düden farklı olarak kurallı bir dilbilgisine, mecaz anlamlara ve oluşması için yüzyıllar gereken deyim, atasözü gibi söz kalıplarına sahiptir. Birçok olumsuzluk ya da kültür ilişkileri sonucu Türkçe giderek zenginleşmiş ve gelişmiştir.

Coğrafi yaygınlık: Geçmişte yaşanan göçler ve fetihler Türkçeyi Avrupa'nın batısından Asya'nın doğusuna kadar yayılmasını sağlamış ve İngilizce gibi geniş bir coğrafyada konuşulur hale gelmiştir.

Söz varlığı ve anlatım gücü: Bir dildeki sözcüklerin tümü o dilin söz varlığını oluşturur. Türkçenin geniş bir coğrafyada farklı kültürlerle olan etkileşimi nedeniyle Türkçe çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Türkçenin bu söz varlığını yayınlama çalışmalarını yürüten Türk Dil Kurumunun internet ortamında sunduğu Büyük Türkçe Sözlük'te yaklaşık olarak 572.000 söz varlığı bulunmaktadır. Söz varlığı konuşulduğu toplumun sözcüklerini, deyimlerini ve atasözlerini kapsayarak o toplumun kültürünü yansıtır. Türkçe dilinde var olan anlatım zenginliği soyut kavramları zengin bir biçimde somutlaştırarak dilde çok anlamlılığı sağlar.

Atasözleri ve anlatım gücü: Atasözleri ve deyimler yüzyıllarca tekrarlanarak ortaya çıkarlar ve bulunduğu dilin yaşını gösteren söz varlığı öğeleridir. Türkçede bulunan toplam atasözü sayısı yaklaşık olarak 4500 tanedir ve bu atasözlerinin çoğu küçük ses farklılıkları dışında değişmeden günümüze kadar gelmiştir. Yüzyıllarca boyunca yapılan gözlem ve deneyimler sonucunda günümüze ulaşan atasözleri insan ilişkilerinden sağlık durumlarına kadar birçok alanda öğütler vererek söz varlığını zenginleştirirler. Bunun yanında atasözleri ifadesinde güçlük çekilen duygu ve düşünceleri açık bir şekilde ortaya koyabilirler.

Akraba adlarında çeşitlilik: Toplum yaşamındaki varlıklar ve konular ne kadar o toplumda yaşayanlar için önemliyse bunlarla ilişkili olan söz varlığı da o kadar geniş olmaktadır. Birçok dilde akraba isimleri belirli birkaç sözcük ile temsil edilirken Türkçe de en yakın akrabada en uzak akrabaya kadar konuşanın cinsiyetini ve medeni durumunu da belli edecek şekilde geniş bir söz varlığıyla temsil edilmektedir.

İlişki ve nezaket sözleri: Türk kültürünün söz varlığına yansıyan ilişki sözleri Türkçenin zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koyar. Pek çok dilde bulunan günaydın afiyet olsun gibi sınırlı sayıdaki ilişki sözünün Türkçede

oldukça fazla olması kültürümüzde insan ilişkilerinin önemini göstermektedir. Türk dilinin sözü edilen bu zenginlik alanlarının bilinmesi dile verdiğimiz değeri ve önemi arttırmasını sağlamaktadır.

Dünya Dillerinin Türk Diline Etkisi

İnsanoğlunun var oluşundan itibaren toplumlar ve kültürler arasındaki ilişkiler dillerin birbirini etkilemesini sağlamıştır. Bu etkileşim kimi zaman sadece sözcük alışverişiyle sağlanırken kimi zaman da dil bilgisi öğelerinin bulaşması sonucu sağlanmıştır. Genel olarak uygarlıkta, bilimde ve kültürde üretken olan toplumlar verici dil sahibi olmuş ve diğer dillerin söz varlığına sözcükler aktarmıştır.

Çok eski bir tarihe sahip olan ve geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkçe birçok dille etkileşim içinde bulunmuştur.

Eski Türkçe döneminde Orhan Yazıtları'nda Sankritçe, Soğdca, Hintçe ve Tibetçe gibi birkaç dilden alınan az sayıda sözcük bu etkileşimi başlatmıştır. Budizm, Maniheizm gibi çeşitli inançları benimseyen Uygurların söz varlığında ise çeşitli dillerden alıntılarla yabancı sözlerini oranı ve kullanım sıklığı Göktürkçeye göre artış göstermiştir. Türklerin İslamiye geçmesiyle birlikte Arapça ve Farsça sözcükler Türk yazı dillerinde görülmeye başlanır.

Türkiye Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinde Arapça ve Farsça alıntılar belirli bir düzeyde kalmış,13-15. Yüzyıllar arasında ise %20 oranında Türkçeye etkide bulunmuşlardır. 16. Yüzyıldan itibaren edebi eserlerin söz varlığında Arapça ve Farsça alıntılarda artış gözlenir. Giderek artan bu alıntılar, halk dilinden kopuk bir yüksek zümre dilinin doğuşuna yol açmıştır.

Diller arasındaki etkileşim genel olarak dil bilgisi öğeleri ve kurallarından daha çok söz varlığını kapsarken Osmanlı Türkçesi olarak adlandırılan 16. Yüzyıldan 20. Yüzyılın başlarına kadar olan Türkçe döneminde dilbilgisi öğeleri ve kuralları Türkçenin yapısına etki etmeye başlamıştır. Bu dönemde dil öğeleri ve kuralları şu şekillerde etkilenmiştir:

1. Alıntı sözcükler Türkçe çokluk eki yerine Arapça ve Farsçadaki çokluk biçimiyle kullanılmış
2. Türkçedeki sayı sıfatının yerine Arapça ve Farsçadan gelen ikili çoklu biçimi alıntılanmış
3. Türkçedeki tamlamalar Arapça ve Farsçadan gelen tamlama kurallarıyla kullanılmış
4. Arapçadan gelen sözcükler Türkçede bulunmamasına rağmen cinsiyetleriyle kullanılmış, Türkçede ön ek bulunmamasına karşın bu dillerden gelen ön ek ve edatlar alıntılanmış
5. Yan cümle ve asıl cümlenin Türkçedeki diziliş sırasına uygun olmayan ki'li birleşik cümleler yaygınlaşmıştır

Arap kaynaklı alfabe kullanımı Arapça ve Farsça sözcüklerinin yazıda bütün kurallarıyla birlikte kullanılması sonucunu doğurmasına rağmen bu sözcüklerin söylenişinin Türkçeleşmesi önlenememiştir. Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisinin göstergesinden biri de yeni kavramlar için sözcük ya da terim türetmek için Arapçanın söz varlığı ve kurallarından yararlanılmış olmasıdır. Örneğin Farsça *nazi'k* sözcüğü Arapça çekim kuralına göre türetilerek *nezaket* sözcüğünü ortaya çıkarmıştır ve günümüz Türkçesinde kullanılmaktadır.

Batı dillerinin Türkçeye etkisi ise Tanzimat Fermanı ile birlikte başlayan Batı'ya yönelişle başlamıştır. Özellikle Fransa ile olan ilişkilerin artması bu dilden Türkçeye geçen alıntılarının artmasına neden olmuştur. Bu dilden geçen sözcükler İngilizcede olduğu gibi Türkçenin ses yapısına uydurularak kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anglosakson kültürün egemenliğinin artmasıyla pek çok dil gibi Türkçede İngilizceden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Özellikle İngilizce alıntılarının Türkçede olduğu gibi kullanılması yerine Türkçe karşılıklarının kullanılması Türkçenin yabancı dillerden daha az etkilenmesine katkıda bulunacaktır.

Bütün bunların yanında her yabancı sözcük olumsuz bir etkilenme değildir. Dilin öz kaynaklarıyla karşılanmayan ve ilk kez ortaya çıkan kavramlar ve ürünlere ait bilgi alıntılan, dillerin kazancı ve zenginliği olarak görülmektedir. Türkçeye geçen bütün sözcükler geldikleri ülkelerle olan ilişki derecemizi de ortaya çıkarmaktadır.

Türk Dilinin Dünya Dillerine Etkisi

Türkler bilim, kültür ve uygarlık olarak üretken oldukları dönemlerde ilişkide buldukları toplumların dillerine sözcükler vermişlerdir. Başta yoğurt olmak üzere bütün dünya dillerindeki toplam verintilerimiz otuz binin üzerindedir. Türkçeden en çok sözcük Sırpçaya geçmiştir. Günümüzde yedi bine yakın sözcük Sırpçada kullanılmaktadır. Bulgarca dilinden yirmi iki söz Türkçeye geçmesine karşın Bulgarcada yaklaşık altı yüz Türkçe alıntı vardır. Arnavutçadan bir alıntı söze karşılık, Türkçeden birkaç yüz alıntı belirlenmiştir. Macarca on beş alıntı varken Türkçeden bine yakın sözcük bu dile geçmiştir. Rumenceden alıntıladığımız sözcük yokken verintimiz bine yakındır. Rusçadan Türkiye Türkçesine otuz dokuz söz geçmişken Rusçanın Türkçeden aldığı sözcükler bin beş yüzün

üzerindedir. Günümüz Türkçesinde bin üç yetmiş beş alıntı varken Tarsçada iki bine yakın Türkçe söz kullanılmıştır. Türkçe Sözlük'te beş yüz on üç İngilizce alıntı varken İngilizcedeki Türkçe alıntı sayısı dört yüzün üzerindedir. Fransızcadan ise beş bin beş yüz üzerinde alıntı dilimize geçmişken dilimizden Fransızcaya yüze yakın sözcük geçmiştir. Son zamanlarda dünya dillerine verdiğimiz sözcüklerin döner ve dolmuş olması verin tilerin niteliği konusunda önemli örneklerdir.

Türk Dilinin Yayılma Alanları

Değişik coğrafyalarda birçok devlet kuran Türk soylu halklar Kuzey Buz Denizi kıyılarından Hindistan'ın kuzeyine, Kuzey Batı Avrupa'nın Atlas Okyanusu kıyılarından Çin'in içlerine kadar geniş bir alanda dillerini yaymışlardır. Türk dilinin yayılma alanlarını belirlemek için Türkiye Türkçesiyle birlikte Azerbaycan, Türkmen, Gagavuz gibi birçok yazı dili, lehçe ve ağızlarını değerlendirmek gerekir. Bu yazı dilleri dışında yazı dili olamamış, ya da yazı diliyken sonradan konuşma dili olarak dönüşmüş dillerde bu yayılma alanlarının kapsamında ele almak gerekir.

Türk dili konuşurlarının sayısı tam olarak tespit edilememesine karşın yaklaşık iki yüz yirmi milyon Türk dili konuşuru olduğu tahmin edilmektedir. Türk yazı dilleri içinde en fazla konuşur sayısı Türkiye Türkçesidir. Özellikle Türkiye dışında Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar 'da edebiyat ve yayın alanlarında yaygınlık kazanmasının en büyük nedeni Osmanlı Devleti'nde Türkçenin resmi dil olmasıdır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Türkiye dışında Türkçe konuşurların azalmasına rağmen elli yıl önce Avrupa, Arabistan, Kuzey Afrika ve Amerika kıtalarındaki ülkelere çalışma amacıyla giden vatandaşlarımız sayesinde Türkiye Türkçesi yaygınlık kazanmıştır. Bunların yanında radyo ve televizyon, yurtdışında ve ağ ortamında yapılan yayınlar, yurtdışında açılan öğretim kurumları Türk dilini geniş bir coğrafyaya taşımıştır. Yabancı dil olarak birçok ülkede Türkçe kurslarının açılması dilimizin yayılmasına katkıda bulunmuştur.

